

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2286>**В. Сілко,**

адвокат,

аспірант кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ, У МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ БУРШТИНУ

Забезпечення належного якісного рівня протидії незаконному обігу бурштину в Україні потребує розроблення відповідної криміналістичної методики розслідування відповідних кримінальних правопорушень. У структурі такої методики важливе місце займає характеристика обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Проте до теперішнього часу в науковій літературі не наведено ґрунтовних розробок щодо переліку обставин, що підлягають з'ясуванню, під час розслідування незаконного обігу бурштину. Залишаються дискусійними питання щодо співвідношення криміналістичної характеристики й обставин, що підлягають з'ясуванню, доцільності включення останніх до структури криміналістичної методики. Окреслені проблеми потребують ґрунтовного дослідження та відіграють вирішальну роль у подальшому визначенні слідчих (розшукових) діяч, визначення їх тактики та послідовності.

Значний внесок у розроблення теоретичних засад обставин, що підлягають з'ясуванню, у криміналістики зробили Р.С. Белкін, А.Р. Белкін, С.В. Великанов, В.А. Журавель, М.В. Салтевський, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, Б.В. Щур та інші науковці. Але вітчизняними вченими-криміналістами поки що не сформовано обставин, що підлягають з'ясуванню, в методиці розслідування незакон-

ного обігу бурштину. Так, С.С. Чернявський, Д.О. Алексеева-Процюк, В.І. Василичук, А.А. Вознюк та інші в науково-практичному посібнику «Особливості досудового розслідування за фактами незаконного видобування бурштину-сирцю» [1] та авторський колектив за редакцією Г.А. Матусовського, В.О. Коновалової в праці: «Екологічні злочини: кваліфікація і методика розслідування» [2] не включають обставин, що підлягають з'ясуванню, у структуру методики розслідування. Іншої точки зору дотримується О.В. Одерій, який вважає, що включення обставин, що підлягають з'ясуванню, відповідає сучасним положенням методики розслідування злочинів проти довкілля [3, с. 252–277].

Обставини, що підлягають з'ясуванню, є одним із головних елементів методики розслідування незаконного обігу бурштину, що відіграє вирішальну роль у подальшому визначенні напрямків розслідування, формуванні типових версій, тактики та послідовності слідчих (розшукових) діяч.

Свого часу видатний вчений-криміналіст І.Ф. Крилов підкреслював, про те, що юристи Стародавнього Рима, вважали, що поки не буде отримано відповіді на питання: «хто – що – де – з чією допомогою – для чого – яким чином – коли?», злочин не може вважатися розкритим [4, с. 196].

Так, у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України визначено вичерпний перелік обставин, який підлягає доказуванню та має значення для кримінального провадження [5]. Натомість у науковій криміналістичній спільноті залишаються дискусійними питання щодо включення «обставин, що підлягають з'ясуванню», поряд із «криміналістичної характеристикою», у структурі методики розслідування.

Свого часу Р.С. Белкін та А.Р. Белкін зазначили, що зміст криміналістичної характеристики має охоплювати собою всі елементи предмета доказування та не призводить до їх дублювання. Одне з двох: або визнання необхідності криміналістичної характеристики злочину й тоді виключення переліку зазначених обставин із числа елементів конкретної методики, або заперечення такої необхідності й тоді збереження переліку; третього рішення, на нашу думку, не існує [6, с. 241; 7, с. 22].

Проте М.В. Салтевський, зазначив, що структуру криміналістичної характеристики не можна ототожнювати з обставинами, що підлягають доказуванню. Усі елементи предмета доказування не можуть бути охоплені елементами криміналістичної характеристики, які в основному описують типові властивості й ознаки злочину, проте їх поєднання допускається [8, с. 419].

Ми поділяємо думку В.А. Журавля, який слушно зазначає, що «співвідношення криміналістичної характеристики та обставин, що підлягають з'ясуванню, то їх слід розглядати як різні за змістом та функціональною спрямованістю самостійні структурні елементи методики розслідування окремих видів злочинів, які не конкурують один з одним і призначені для рішення різнопланових завдань розслідування» [9, с. 183]. Формування обставин, що підлягають з'ясуванню, зумовлена трьома чинниками: предметом доказування, криміналь-

но-правовою та криміналістичною характеристикою певного різновиду злочинного появу. Водночас предмет доказування як абстрактна інформаційна модель, яка відображена в нормах чинного Кримінально-процесуального кодексу та є визначальною базою для всіх злочинних діянь без винятку. Обставини, що підлягають доказуванню, як структурний елемент окремої криміналістичної методики, є більш широким за своїм змістом поняттям, аніж предмет доказування [9, с. 176], що зафіксований у кримінально-процесуальному законодавстві, зокрема:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом

кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [5].

Зазначене підтверджується в дослідженнях Б.В. Щура, який встановив, що 23% опитаних ним співробітників органів правопорядку підтримали необхідність включення до структури методики розслідування окремих злочинів обставин, що підлягають з'ясуванню [10, с. 15].

Залишаються поєднаними питання щодо формування змісту обставин, що підлягають з'ясуванню. Так, О.В. Пчеліна зазначає: «немає необхідності у формуванні уніфікованої системи обставин, що підлягають з'ясуванню, для всіх без винятку кримінальних проваджень, адже вони уточнюються в кожному випадку розслідування кримінального правопорушення чи в їх сукупності залежно від їх криміналістичної класифікації» [11].

Інші науковці пропонують застосувати ситуаційний підхід у методиках розслідування злочинів. На нашу думку, заслуговує на увагу позиція С.В. Веліканова, який вказував, що за своїм змістом «традиційний підхід», як правило, полягає у формулюванні переліку завдань слідчого на підставі особливостей предмета доказування конкретизованих стосовно різновиду протиправного діяння, і в наступному проведенні окремих слідчих дій із метою встановлення цих завдань. На відміну від нього, ситуаційний підхід диференціює слідчі ситуації початкового й наступного етапів розслідування, характер і зміст інформації, за якими й визначається, які саме слідчі дії будуть проведені й у якій послідовності [12, с. 173]. Вищевказана позиція заслуговує на увагу, проте

вважаємо, що ситуаційний підхід не замінює, а доповнює «традиційний». За таких обставин, традиційний підхід слугує орієнтиром для слідчого та дозволяє більш чітко та конкретно сформулювати перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, виходячи із слідчих ситуацій на певному етапі розслідування. З цього приводу справедливо зазначає Р.Л. Степанюк, що тактичне завдання розслідування може бути визначено як зумовлена правовими, часовими або ситуаційними чинниками конкретну проміжну мету розслідування, якої необхідно досягти шляхом застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів. Водночас правова зумовленість тактичних завдань означає їхню залежність від норм матеріального і процесуального права, часова - від етапу розслідування, а ситуаційна - від обстановки, що складалась на певний момент розслідування [13].

Таким чином, перелік обставин, які підлягають з'ясуванню, має бути невід'ємною частиною методики розслідування незаконного обігу бурштину, оскільки він визначає тактичні завдання та відповідні напрями розслідування.

Науковці неодноразово звертали увагу на класифікацію та деталізацію обставин, які підлягають з'ясуванню, в окремій криміналістичній методиці.

Так, О.В. Одерій, підтримуючи позицію В.В. Тіщенко [14, с. 212] і спираючись на результати проведення дослідження визначив наступні групи обставин, які підлягають з'ясуванню, під час досудового розслідування злочинів проти довкілля:

І. Подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини):

1. Фактичні дані події злочину.
- 1.2. Місця вчинення злочину.
- 1.3. Час вчинення злочину.
- 1.4. Способи дії злочинців на кожному з етапів злочинного посягання.
- 1.5. Механізм події злочину.
- 1.6. Знаряддя і засоби, використані злочинцями; характер їх застосування

під час вчинення злочину; походження цих знарядь і засобів у злочинці.

1.7. Слідова картина в обстановці місця події.

II. Обставини, пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною злочину:

2.1. Юридичний статус особи, що вчинила злочин.

2.2. Кількість осіб, що брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів; їх роль.

III. Інші обставини [3, с. 252–277].

У вищезазначених працях хоча й бракує обставин, що підлягають з'ясуванню, у розслідуванні незаконного обігу бурштину, проте, позиції вчених мають важливе теоретичне та практичне зазначення. Вони є орієнтиром та слугують науковим підґрунтям задля формування зазначеного структурного елементу методики розслідуванні незаконного обігу бурштину.

Розкриваючи кримінально-правові чинники, що обумовлюють зміст обставин, що підлягають з'ясуванню, слід звернути увагу на ті дії, які законодавець визначив злочинним у кримінальному законодавстві. Так, у ст. 240-1 Кримінального кодексу України, визначено караним такі дії, зокрема: «незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами (частина перша) <...> ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (частина друга) <...> дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища (частина третя)» [15].

Ґрунтуючись на наукових працях вищезазначених учених-криміналістів, нами розроблено й проведено апробацію [16] нижченаведених обставин, що підлягають з'ясуванню,

під час розслідування незаконного обігу бурштину з урахуванням кримінально-правової та криміналістичної специфіки злочину:

I. Подія злочину (предмет, місце, час, спосіб та інші обставини, знаряддя та засоби, обстановка та типові сліди).

1.1. Предмет злочинного посягання:

- а) кількість каміння;
- б) вагу каміння;
- в) фракцію каміння;
- г) сортність каміння;
- ґ) прозорість каміння;
- д) дефектність каміння;
- е) розмір каміння;
- є) наявність інклюдую;
- ж) оброблений чи сирець;
- з) вартість каміння на «чорному ринку» та офіційної ціни [17; 18].

1.2. Місця вчинення незаконного обігу бурштину:

- а) місця підготовки злочину, вчинення та закінчення злочину;
- б) призначення земель: сільськогосподарського, лісового призначення, територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, митний кордон, поза митним контролем тощо;
- в) право власності на нерухоме майно (приміщення, земля), де було вчинено незаконний обіг бурштину: приватна, комунальна, державна;
- г) місце зберігання та приховування, зокрема: спеціальні приміщення, схованки в транспортних засобах бурштину [18].

1.3. Час вчинення незаконного обігу бурштину та інші криміналістично значущі часові інтервали, зокрема:

- а) час початку злочину, час вчинення, час закінчення, тривалість злочину;
- б) тривалість передислокації злочинців, знаряддя та засобів;
- в) час створення та тривалість існування суб'єктів злочину.

1.4. Способи вчинення незаконного обігу бурштину на кожному з етапів злочинного посягання. Під

час незаконного видобування бурштину:

а) способи підготовки (підшукування співучасників, зняття засобів тощо);

б) спосіб видобування бурштину (ручний, гідромеханічний, з застосуванням небезпечних вибухових пристроїв);

в) спосіб протидії злочину (знищення доказів, приховування, вчинення корупційних дій тощо).

У разі незаконного незаконного збуту, придбання, передачі, пересилання та переробки бурштину:

а) спосіб збуту та придбання: дарування, купівлі, продажу, обміну, привласнення знайденого, сплати чи відшкодування боргу тощо;

б) спосіб передачі та пересилання: безпосередньої передачі, поштою, багажем, авіатранспортом або в іншим способом, у тому числі з порушенням митних правил;

в) спосіб переробки бурштину: кустарний або промисловий, з застосуванням одного матеріалу чи поєднанням з іншим (ювелірні вироби).

1.5. Зняття та засоби, використані злочинцями при незаконному обігу бурштину. У разі незаконного видобування бурштину:

а) характер застосування під час вчинення злочину та їх кількість;

б) походження зняття та засобів, підстави перебування у розпорядженні (право власності чи договір оренди);

в) чи модернізувалась система вихлопу на мотопомпі;

г) за чий кошти було придбано зняття та засоби.

Окрім вищезазначених елементів потребують встановленню наступні специфічні обставини при незаконному збуті, придбанні, передачі, пересиланні та переробці бурштину:

а) кустарні чи заводські прилади переробки каміння;

б) речі, які забезпечують безпосереднє збереження та транспортування: схованка, транспортний засіб тощо.

1.6. Обстановка у якій вчиняється незаконний обіг бурштину:

а) соціально-економічні чинники, що визначають особливості організації та функціонування незаконного обігу бурштину;

б) природно-кліматичні чинники;

в) охоронно-функціональні чинники;

г) виробничі чинники;

г) особливості поведінки непрямих учасників протиправної дії [19].

1.7. Типові сліди незаконного обігу бурштину:

а) механічні сліди: від технологічних процесів видобування (отвори у надрах), взуття, транспортних засобів;

б) термічні сліди: температурні показники мотопомпи та окремих елементів транспортних засобів (двигуна, шин, вихлопної системи, системи охолодження двигуна);

в) сліди речовини: пили, стружки з переробки бурштину, води, паливно-мастильних матеріалів на зняттях та засобах, одязі та особах тощо;

г) біологічні сліди: папілярних узорів, крові тощо;

г) сліди людини: рук, ніг та взуття тощо;

д) сліди у документах: записи, «тіньова бухгалтерія» тощо.

2. Обставини, пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною злочину за незаконного обігу бурштину, зокрема:

а) кількість осіб, що брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів;

б) демографічні дані та соціальний статус;

в) наявність ознак організованості у діях групового суб'єкта, розподіл ролей у механізмі злочину;

г) тривалість існування суб'єкта злочину;

г) наявність злочинного досвіду та корупційних зв'язків у суб'єкта злочину;

д) яким чином відбувався розподіл доходів від злочинної діяльності;

е) відстань до місця проживання злочинців від місця події;

ж) форма вини та мотиви вчинення злочину.

3. Інші обставини:

3.1. Наслідки незаконного обігу бурштину:

а) вид і характер наслідків;

б) розмір заподіяної шкоди;

в) площа пошкодження землі видобуванням бурштину.

3.2. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого:

а) риси характеру, схильність до вживання спиртних напоїв або наркотичних чи інших психотропних речовин;

б) спосіб життя, ставлення до виконуваних обов'язків.

3.3. Обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 Кримінального кодексу України) [13].

3.4. Обставини, що пом'якшують покарання:

а) обставини, визначені в ч. 1 ст. 66 Кримінального кодексу України [15];

б) позитивна характеристика з місця роботи;

в) вчинення злочину вперше;

г) наявність на утриманні дітей-інвалідів та інші.

3.5. Обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

3.6. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Таким чином, обставини, що підлягають з'ясуванню, є окремим елементом методики розслідування, який слід вирізняти від криміналістичної характеристики. Зміст обставин, що підлягають з'ясуванню, повинен формуватися з урахуванням специфіки кримінально-правової та криміналістичної характеристики та вимогами до предмету доказування закріпленого у кримінально-процесуального законодавстві України. За своєю функцією обставини, що підлягають

з'ясуванню, є інформаційно-пізнавальною моделлю та дозволяють визначити подальші напрямки розслідування, типові версії та тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

Стаття присвячена дослідженню обставин, що підлягають з'ясуванню, як складового елементу в структурі методики розслідування незаконного обігу бурштину. Автором проаналізовано наукові погляди щодо співвідношення дефініцій обставин, що підлягають з'ясуванню, у розслідуванні зазначеного злочинів. Зроблено висновок, що обставини, які підлягають з'ясуванню, та криміналістична характеристика є відмінними за своїм змістом та функціональною спрямованістю. З'ясовано, що ситуаційний підхід при формуванні переліку обставин, доповнює традиційний та за таких обставин, слугує орієнтиром для слідчого та дозволяє більш чітко та конкретно сформулювати перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, виходячи із слідчих ситуацій на певному етапі розслідування.

На підставі узагальнення емпіричних даних та теоретичних положень визначено перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, під час розслідування незаконного обігу бурштину, які автор поділив на наступні групи: подія злочину (предмет, місце, час, спосіб, знаряддя та засоби, обстановка та типові сліди), обставини, пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною (кількість осіб, що брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів; демографічні дані та соціальний статус, наявність ознак організованості у діях групового суб'єкта, розподіл ролей у механізмі злочину, тривалість існування суб'єкта злочину, наявність злочинного досвіду та корупційних зв'язків у суб'єкта злочину, яким чином відбувався розподіл

доходів від злочинної діяльності, відстань до місця проживання злочинців від місця події, форма вини та мотиви вчинення злочину), інші обставини (наслідки незаконного обігу бурштину, обставини, що характеризують особу обвинуваченого, обставини, що обтяжують покарання, обставини, що пом'якшують покарання, обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання).

Ключові слова: обставини, що підлягають з'ясуванню; незаконний обіг бурштину; розслідування незаконного обігу бурштину; екологічні злочини, криміналістична методика.

Silko V. Circumstances to be ascertainment in the methods of investigating illegal trafficking of amber

The article is devoted to the study of the circumstances to be ascertainment as an integral element in the structure of the methodology of amber trafficking investigation. The author analyzes the scientific views on the relationship between the definitions of the circumstances to be ascertainment in the investigation of this crime. It is concluded that the circumstances to be ascertainment and the criminalistics characteristics are different in content and function. It was found that the situational approach in compiling the list of circumstances, complements the traditional approach and in such circumstances, serves as a guide for the investigator and allows more clearly and concretely formulate a list of circumstances to be ascertainment based on investigative situations at a particular stage of the investigation.

Based on the generalization of empirical data and theoretical provisions, it was defined a list of

circumstances to be ascertainment during the investigation of amber trafficking, which the author divided into the following groups: the event of the crime (subject, place, time, tools and means, environment and typical traces), circumstances related to the subject, the subjective party (the number of persons involved in the implementation of criminal acts or individual stages; demographic data and social status, the presence of signs of organization in the actions of the group subject, the distribution of roles in the mechanism of the crime, the duration of the subject of the crime, the presence of criminal experience and corruption in the subject of the crime, how the distribution of proceeds from crime occurred, the distance to the place of residence of criminals from the scene, form of guilt and motives), other circumstances (consequences of illegal circulation of amber, circumstances characterizing the identity of the accused, aggravating circumstances punishment, mitigating circumstances punishment, circumstances that preclude criminal liability or are grounds for closing criminal proceedings, circumstances that are grounds for exemption from criminal liability or punishment).

Key words: circumstances to be ascertainment; illegal amber trafficking; investigation of amber trafficking; ecological crimes; methods of criminalistics.

Література

1. Особливості досудового розслідування за фактами незаконного видобування бурштину-сирцю : методичні рекомендації / С.С. Чернявський, Д.О. Алексеева-Процюк, В.І. Василичук, А.А. Вознюк. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2015. 64 с.

2. Гавриш С.Б. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А. Матусовского. Харьков : 1994, 226 с.

3. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
4. Крилов И.Ф. Были и легенды криминалистики. Ленинград : ЛГУ им А.А. Жданова, 1987. 215 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4654-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.10.2021).
6. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учебное пособие для вузов. 3-е изд., доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2001. 746 с.
7. Белкин А.Р. Теория доказывания : научно-методическое пособие. Москва : НОРМА, 1999. 429 с.
8. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
9. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2012, 304 с.
10. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків, 2011. 32 с.
11. Пчеліна О.В. Сутність і зміст обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення. Юридичний бюлетень : науковий журнал. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2020. Вип. 12. С. 177–183. URL: <http://www.lawbulletin.od.ua/archive/2020/12/26.pdf>
12. Великанов С.В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів. Проблеми законності : республіканський міжвідомчий науковий збірник. Харків, 2008. Вип. 96. С. 173–179. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8662/1/Velikanov.pdf>
13. Степанюк Р.Л. Тактичні завдання розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 1(56). С. 141–146. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6453>
14. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Одесса : Юридическая литература, 2002. 360 с.
15. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.10.2021).
16. Сілко В.В., Степанюк Р.Л. Обставини, що підлягають з'ясуванню, в методиці розслідування незаконного обігу бурштину. Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 29 жовтня 2021 р. / Міністерство внутрішніх справ України ; Харківський національний університет внутрішніх справ ; Ташкентський державний юридичний університет. Харків : ХНУВС, 2021. С. 337–339.
17. Довідник цін коштовного та декоративного каміння : Довідковий бюлетень, який видається Державним гемологічним центром України. URL: <http://gems.org.ua/ua/s6.php> (дата звернення: 14.10.2021).
18. Сілко В.В. Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину. Питання боротьби зі злочинністю. 2017. Вип. 34. С. 192–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_34_18
19. На кордоні буковинець втрапив авто та бурштин на більше як мільйон гривень. Відео. 22 вересня 2020 р. Державна прикордонна служба України : Офіційний вебсайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/%20video%20-na-kordoni-bukovinec-vtrativavto-ta-burshtin-na-bilshe-yak-milyon-griven/> (дата звернення: 14.10.2021).
20. Сілко В.В. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину. Вісник Національної академії правових наук України. 2018. Т. 25. № 3. С. 146–159. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/varpu_2018_25_3_12.pdf